A fieldwalking survey, a geophysical survey, and an evaluation were conducted on the plots at Šviesos St. 18 and 20. Five test pits (a total of 14 m^2) were excavated at the sites of magnetic anomalies, two test pits (a total of 8 m^2) at a site where finds were discovered in ploughed soil (Fig. 2), and 12 test pits (a total of 12 m^2) in a uniform pattern on the remaining area investigated on the plots. It was determined that dry land near the shore had existed at the site of investigated plots. A total of 63 Late Neolithic finds (Figs. 3–4), which were ascribed to the nearby Šventoji 24 Stone Age Find Spot recorded by R. Rimantienė in 1967, were collected during the evaluation.

Seven test pits (a total of 28 m^2) and one 10 x 1 m trial trench were excavated on the 2600 m^2 plot at Ošupio takas 21A and at the site of a roughly 60 m long planned communications line. A total of 38 m^2 were excavated. Marsh, lacustrine peat, and sapropel layers typical of a former lagoon lake were recorded in the S and NW parts of the plot (Figs. 5–6). A former riverbed or a river meander, which cut through the sediments of the former lagoon lake, was established in the N part of the plot where the test pits and trial trench were excavated.

Eglė Marcinkevičiūtė,
Egidijus Šatavičius

Ažutakio senovės gyvenvietės tyrimai

2015 m. buvo vykdomi Ažutakio senovės gyvenvietės (UK 31655) (Švenčionių r., Pabradės sen.) archeologiniai detalieji tyrimai, kurių pagrindinis tikslas – ištirti dalį statomos sodybos kiemo teritorijos.

Ažutakio senovės gyvenvietė yra apie 510 m į PR nuo plento Vilnius–Švenčionys, apie 210–360 m į ŠV nuo geležinkelio Vilnius–Daugpilis, tarp Žeimenos kairiojo kranto ir vietinės reikšmės miško keliuko Družiliai–Važeliškė, Ažutakio kaimo ŠR pakraštyje. Gyvenvietė įkurta ant Žeimenos kairiojo kranto smėlingos ir žvyringos pirmos viršsalpinės terasos ir salpos, iškylančių iki 1–5 m aukščio virš upės vandens lygio. Šios terasos suformuotos vėlyvojo ledynmečio pabaigoje – holoceno pradžioje. Terasinių aikštelių paviršiai bemaž lygūs, su nežymiais pakilimais ir įlinkimais. XX a. 7 dešimtmečio pradžioje apie pusė sklypo teritorijos buvo suarta ir užsodinta pušimis, o likusi dalis naudota kaip pieva.

Ažutakio senovės gyvenvietė priskirtina smėlinių gyvenviečių tipui. Ją E. Šatavičius surado 2007 m. vykdydamas privataus žemės sklypo žvalgomuosius tyrimus. Tada ištirta 13 įvairaus dydžio šurfų, iš viso apie 20 m^2 dydžio plotas (žr. *ATL 2007 metais*, V., 2008, p. 485–487). Gyvenvietės teritorija yra maždaug 130–160x50–80 m dydžio, ji driekiasi išilgai upės pakrantės ir vietinio keliuko. Gyvenvietės Š dalį R–V kryptimi kerta buvusios senvagės loma, kuri ypač išraiškinga sklypo R pusėje. 2007–2011 m. buvo vykdomi Ažutakio senovės gyvenvietės detalieji archeologiniai tyrimai, kurių metu visiškai ištirta teritorija po būsimais pastatais ir aplink juos, t. y. apie 350 m^2 dydžio plotas (žr. *ATL 2007 metais*, V., 2008, p. 485–487; *ATL 2008 metais*, V., 2009, p. 28–32).

2015 m. archeologinių tyrimų metu dviejose skirtingose būsimos sodybos kiemo vietose iš viso ištirtas apie 48 m^2 dydžio plotas (4 perkasos). Bendras tyrinėto horizonto storis siekė 0,3–1,2 m. Ties senvage tyrinėtas ŠR plotas (24 m^2) buvo itin sudėtingos startigrafijos – tyrimų metu susidurta su bene visomis įmanomomis geolo-

1 pav. Ažutakio senovės gyvenvietė. ŠR tyrimų zonos vienos iš perkasų P pusė (30–100 cm gylis). Vaizdas iš Š–ŠR pusės. E. Šatavičiaus nuotr.

Fig. 1. Ažutakis Old Settlement. The S half (depth: 30–100 cm) of one of the trenches in the NE excavated area, as seen from the N–NE

2 pav. Ažutakio senovės gyvenvietė. ŠR tyrimų zonos vienos iš perkasų Š pusė (30–100 cm gylis). Vaizdas iš R–PR pusės. E. Šatavičiaus nuotr.

Fig. 2. Ažutakis Old Settlement. The N half (depth: 30–100 cm) of one of the trenches in the NE excavated area, as seen from the E–SE

ginėmis nuogulomis. Tirto ploto P pakraštyje (pirmos viršsalpinės terasinės aikštelės pakraštys) po perartu 20–30 sm storio dirvožemio horizontu vietomis aptiktas 10–25 cm storio rudo smėlio sluoksnis, žemiau dengėsi įžemis – smėlio, žvyro ir kieto graužo sluoksniai (riedulynai, kreidos atplaišos, morena). Tirto ploto centrinės dalies P pusėje (terasos šlaitas) po perartu dirvožemio horizontu atsidengė molingi ir priemolingi horizontai (20–50 cm storio) su kreidos trupiniais; žemiau slūgsojo kietesni ir „švaresni“ molingi klodai – įžemis. Tirto ploto Š pakraštyje (šlaito apatinė dalis) po 20–30 cm storio dalinai perartu durpžemiu slūgsojo 10–15 cm storio pilkos spalvos gruntas, žemiau dengėsi 15–30 cm storio juodos durpės, po kuriomis aptikti suplauti 10–35 cm storio rudo smėlio ir žvyro su rieduliais horizontai, žemiau dengėsi balkšvo aleuritingo smėlio sluoksnis (1–2 pav.). Visuose šiuose sluoksniuose, net ir įžemio viršuje, aptikta archeologinių radinių.

Tyrimų metu nustatyta, kad tirtame plote kultūrinio sluoksnio nėra (išskyrus P pakraštį), nes dėl didelio šlaito nuolydžio ir intensyvios

3 pav. Ažutakio senovės gyvenvietė. PV tyrimų zonoje vienoje iš perkasų atidengtas kultūrinis sluoksnis (30–40 cm gylis). Vaizdas iš Š–ŠV pusės. E. Šatavičiaus nuotr.

Fig. 3. Ažutakis Old Settlement. The cultural layer unearthed in one of the trenches in the SW excavated area (depth: 30–40 cm), as seen from the N–NW

erozijos jis čia negalėjo formuotis. Ši vieta identifikuota kaip gana status upės pakrantės ruožas ir jos dugno šlaitas. Be to, išilgai tirto ploto centrinės dalies po perarto dirvožemio horizontu atsidengė apie 1 m aukščio staigaus reljefo kritimo pakopa – kadaise buvusios upės kranto riba. Taigi, visi aukščiau minėti litologiniai sluoksniai su archeologiniais radiniais turėtų būti traktuojami kaip kultūrinis horizontas: dalis radinių į juos pateko dar priešistoriniais laikais šalia gyvenant žmonėms, kita dalis – vykstant erozijai – paplaunant lietaus ar upės potvynio vandeniui aukščiau buvusį kultūrinį sluoksnį ir t. t. Tačiau tai ne gyvenamoji zona su išlikusiu tipišku kultūriniu sluoksniu.

Tyrimai PV plote (24 m^2). Bendras tyrinėto horizonto storis siekė 30–60 cm, o atidengtose struktūrose – iki 1 m. Tirtose vietose paviršinių horizontų litologija gana paprasta. Po perartu dirvožemio horizontu aptikti įvairaus smėlio sluoksniai: Š dalyje slūgsojo iki 24 cm storio rudo molingo smėlio sluoksnis – gyvenvietės kultūrinis sluoksnis, o P iš karto buvo rusvas ir balkšvas smėlis – įžemis (3 pav.). Tamsiai pilkame armenyje ir rudo molingo smėlio horizonte rasta archeologinių radinių.

Tyrimų metu abiejose tirtose vietose atidengta po 1 objektą – pilku smėliu užpildytą dėmę. Iš viso tyrimų metu rasti 128 titnago, 88 keramikos, 2 metalo ir 2 stiklo radiniai. Radinių nėra daug: dauguma jų smulkūs ir fragmentiški (ilgalaikio arimo pasekmė). Titnago radiniai pagaminti iš gana geros kokybės pilkos spalvos titnago. Gali būti, jog šis titnagas buvo išgaunamas iš kur nors netoliese Žeimenos slėnyje ledynų atvilkto ir palaidoto kreidos luito su titnago intarpais, nes įžemio viršutiniuose horizontuose ypač gausu stambokų kreidos / mergelio luitų trupinių ir riedulių (dažnai su išlikusiomis fosilijomis). Net dalis molingų sluoksnių dėl permaltos kreidos trupinių gau-

4 pav. Ažutakio gyvenvietėje rasti titnago radiniai: 1–4 – gremžtukai; 5 – specialus dirbinys; 6 – skaldytinio liekana; 7 – skeltės viršutinė dalis. E. Šatavičiaus nuotr.

Fig. 4. Flint finds discovered in Ažutakis Settlement: 1–4 – scrapers; 5 – a special artefact; 6 – an exhausted core; 7 – the distal end of a blade

sos yra balkšvos, balkšvai rausvos spalvos. Dauguma titnago radinių be patinos (išskyrus keliasdešimt vienetų su itin plona besidengiančia melsva patina). Apie 8 % visų titnaginių radinių yra pabuvoję ugnyje. Jokių ženklesnių titnago radinių sankaupų tyrinėtuose plotuose neaptikta.

Didžiąją titnaginio inventoriaus dalį sudarė įvairaus dydžio nuoskalos (75,78 %), o skelčių bei jų dalių tebuvo 17,19 %. Tyrimų metu rasti 4 gremžtukai, 1 specialios paskirties dirbinys, 22 skeltės ir jų dalys, 97 nuoskalos, 1 skaldytinio liekana ir 3 žaliavos gabaliukai (4 pav.). Dauguma titnago radinių surasta tyrimų ŠR zonoje (ypač Š jo pusėje), o kitur jų rasta labai nedaug. Stratigrafiškai absoliuti dauguma titnago radinių (apie 78 %) slūgsojo pilkame armenyje, o likusieji – įvairiuose kultūriniuose ir geologiniuose horizontuose – rudo smėlio, rudo žvyringo smėlio, pilko grunto, juodo durpžemio sluoksniuose, t. y. apie 20–60 cm storymėje. Šį sezoną jokių titnago radinių koncentracijų neaptikta. Sprendžiant iš radinių išsidėstymo ir kiekio, tai akmens amžiaus gyvenvietės pakraštys.

Taigi, apibendrinant tyrimų medžiagą, galima teigti, jog akmens amžiaus kultūrinis horizontas nėra chronologiškai „švarus“. Dauguma surastų titnago radinių datuotini mezolito–neolito laikotarpiu ir turėtų būti priskirti Kundos–Narvos kultūrinėms grupėms. Tačiau pasitaikė tiek ankstesnio, tiek vėlesnio laikotarpio pavienių radinių.

5 pav. Ažutakio gyvenvietėje rastos lipdytinių molinių indų šukės. E. Šatavičiaus nuotr.

Fig. 5. Sherds of hand built earthenware vessels discovered in Ažutakis Settlement

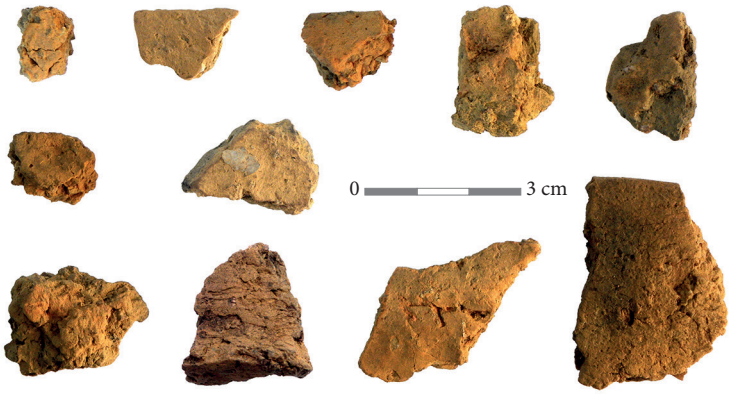

Tyrimų metu surastos 45 lipdytinių molinių indų šukės. Absoliuti jų dauguma (apie 5/6 viso kiekio) yra smulkios, apie 0,5–2 cm^2 dydžio. Stambesnių surasta tik keliolika (apie 1/6 viso kiekio). Lipdytinių indų molio masė liesinta smulkiai ir stambiai grūstu granitu, tačiau jo dėta nedaug. Indų sienelės buvo tiesios (truputį atlenktos) ir nežymiai profiliuotos. Keletas rastų pakraštėlių šukių buvo tiesūs, su nežymiai smailėjančia indo viršutine briauna / lūpa. Šukių sienelės yra 6,2–11,2 mm storio. Indų dugneliai buvo su kulneliu. Šukių išorinė pusė buvo lygi arba grublėta, tačiau vyrauja smulkiai grublėtu paviršiumi (5 pav.). Dažniausiai šukės yra pilkai rudos ir rudos spalvos. Atrodo, bemaž visos šukės yra nuo įvairaus dydžio puodynių ir tik keletas jų skirtinos smulkesniems indams (dubenims). Beveik visos lipdytinių indų šukės slūgsojo žemiau pilko armens esančiuose litologiniuose sluoksniuose. Tik kelios iš jų slūgsojo armenyje. Didžioji dalis šio tipo radinių surasta 10b plote (ypač jo Š dalyje), kitur jų rasta ženkliai mažiau. Lipdytinių molinių indų šukės datuojamos II a. pabaiga – IV a. pradžia, jos priskiriamos ankstyvajai grublėtajai keramikai. Tyrimų metu aptikti 4 nedideli molio tinko gabaliukai su smėlio priemaiša molio masėje. Jie tikriausiai taip pat skirtini grublėtosios keramikos laikotarpiui.

Tyrimų metu surastos 39 apžiestų ir žiestų molinių indų šukės. Absoliuti jų dauguma (apie 5/6 viso kiekio) yra smulkios, apie 0,5–3 cm^2 dydžio. Stambesnių surasta tik keliolika (apie 1/8 viso kiekio). Beveik pusė šukių yra nuo žiestų (apie 1/4 šio kiekio) ir apžiestų (apie 3/4 šio kiekio) molinių indų (6 pav.). Indų šukių sienelės – 0,5–1,3 cm storio. Dažniausiai šukės yra pilkai rusvos ir tamsiai pilkos spalvos, tačiau pasitaikė ir rausvos spalvos. Daugumos žiestų indų vidinės pusės buvo padengtos ruda glazūra. Išskirtinių indų dalių (pakraštėlių, dugnelių, priedugnių) surasta tik keletas. Didžioji dalis šukių yra įvairaus dydžio puodynių ir kelių dubenų. Rasta ir viena balto molio lėkštės šukė. Visos žiestų ir apžiestų indų šukės rastos pilkame armenyje. Tik kelios iš jų slūgsojo truputį giliau. Apžiesta ir žiesta buitinė keramika datuojama XV a. pabaiga – XX a. viduriu ir priskiriama Ažutakio senajai kaimavietei.

6 pav. Ažutakio gyvenvietėje rastos apžiestų (1–6, 8) ir žiestų molinių indų šukės (7, 9). E. Šatavičiaus nuotr.

Fig. 6. Sherds of partly thrown (1–6, 8) and hand thrown (7, 9) earthenware vessels discovered in Ažutakis Settlement

Tyrimų metu viršutiniame arimo suardytame dirvožemio horizonte surasti du metaliniai dirbiniai (abu 1b plote): pirmasis jų yra perlenkta nedidelė keturkampio formos bronzinė skardelė, o antrasis – geležinė stipriai korodavusi apskrita grandis. Atrodo, abu jie datuotini XIX–XX a. pradžia. Šiam laikotarpiui, matyt, skirtini ir rasti 2 stiklo indų fragmentai.

Nors gyvenvietės kultūrinis sluoksnis daug kur labai apnaikintas ilgalaikio arimo bei sodinant mišką, o ir pačių radinių nėra itin daug, tai vienintelė šiuo metu žinoma senovės gyvenvietė Žeimenos žemupio slėnyje. Visi Ažutakio senovės gyvenvietėje surasti radiniai bus perduoti NM.

The Investigation of Ažutakis Old Settlement

In 2015, at Ažutakis Old Settlement (Švenčionys District), 48 m^2 were excavated (in two different investigation zones) in the courtyard of a planned farmhouse. The old settlement had been founded on the sandy–gravelly first terrace and the floodplain, which lies up to 1–4 m above the river's level and is on the left bank of the Žeimena.

The excavated NE area (24 m^2) (near the old riverbed) was distinguished by especially complex stratigraphy with perhaps every possible geological sediment being encountered during the investigation. On the S periphery of the excavated area (the edge of the tread of the first terrace), in places, a thoroughly ploughed 20–30 cm thick topsoil horizon overlay a 10–25 cm thick layer of brown sand, below which was natural soil: sand–gravel and hard rocky layers (large stones, chalk chips, and moraine). On the S side of the central part of the excavated area (terrace riser), the thoroughly ploughed 20–30 cm thick topsoil horizon overlay clay and clay loam horizons (20–50 cm thick) with small pieces of chalk/marl, below which was a harder and 'more sterile' clay bed, i.e. natural soil. On the N periphery of the excavated area (the lower part of the riser), a 20–30 cm thick layer of peaty soil, which had been partially ploughed, overlay a series of layers: a 10–15 cm thick layer of grey soil, a 15–30 cm thick layer of black peat, scoured 10–35 cm thick horizons of brown sand–gravel with larger stones, and a layer of whitish silty sand (Figs. 1–2). Archaeological finds were discovered in all of these layers, even on the surface of the natural soil. The total thickness of the excavated horizon at this location was 0.3–1.2 m.

The horizon in the SW excavated area (24 m^2) was 30–60 cm thick, but in the unearthed structures up to 1 m. In the excavated areas the lithology of the surface horizons was fairly ordinary. Under the thoroughly ploughed topsoil horizon, various sand layers were discovered: in the N part a brown sand layer up to 24 cm thick, which was a settlement's cultural layer, in the S only brown–whitish natural sand (Fig. 3). Finds were discovered in the dark grey plough layer and the brown sand horizon.

A total of 128 flint, 88 pottery, 2 metal, and 2 glass finds were discovered during the investigation. The finds were sparse and the majority are small and fragmentary (a consequence of the ploughing over a long period).

The flint finds were made from fairly good quality grey flint. About 8% of all the flint finds had been in a fire. The bulk of the flint inventory consisted of various-sized flakes (75.78%) while the blades and blade pieces formed only 17.19%. The investigation yielded 4 scrapers, 1 special artefact, 22 blades and blade pieces, 97

flakes, 1 exhausted core, and 3 pieces of raw flint (Fig. 4). The majority of the flint finds were discovered in the NE excavated area, very few having been from elsewhere. In terms of stratigraphy the absolute majority of the flint finds (~78%) lay in the grey plough layer, the rest in various cultural and geological horizons: layers of brown sand, brown gravelly sand, grey soil, and black peaty soil, which formed a total thickness of about 20–60 cm. No flint find concentration was discovered during this season.

In summarising the investigation material, it is possible to say that the Stone Age cultural horizon is not chronologically 'clean'. The majority of the discovered flint finds date to the Mesolithic–Neolithic and should be ascribed to the Kunda–Narva culture groups. But isolated finds from both earlier and later periods were also encountered.

The investigation yielded 45 sherds of hand built earthenware vessels, the clay body of which contained finely–coarsely crushed granite. The vessel walls were straight (slightly everted) with a slight articulation, while the bases had a heel (Fig. 5). The exterior of the sherds were smooth or more or less rough. It appears that almost all of the sherds come from various-sized jars and only several from smaller vessels (bowls). Almost all of the sherds of hand built pottery lay in lithological layers below the grey plough layer. The sherds of hand built earthenware vessels date to the late 2nd–early 4th century and are ascribable to the early pottery with rough surfaces. Four small pieces of clay daub with sand temper should also be ascribed to this period.

39 sherds of partly thrown and hand thrown earthenware vessels were also discovered (Fig. 6). The interior surfaces of the majority of the hand thrown vessels were covered with brown glaze. Only several special vessel pieces (rims, bases, and heels) were found. The bulk of the sherds were from various-sized jars and several bowls. One sherd from a white clay plate was also discovered. All of the hand thrown–partly thrown vessel sherds were found in the grey plough layer, only several slightly deeper. This household pottery dates to the late 15th–mid-20th century and can be ascribed to the Ažutakis old village site.

Vytenis Podėnas

Alnio, Aiseto ir Galuonio ežerų salų žvalgomieji tyrimai

Apie archeologines vertybes ežerų salose Lietuvoje mažai žinoma, tačiau pastaruoju metu dėl paviršinių žvalgymų ir gausių atradimų jose (*ATL 2009 metais*, V., 2010, p. 441–452) aktuali tampa salų reikšmės apylinkėse gyvenusiems žmonėms problema. Tyrėjai argumentuotai akcentavo lapuočių išplitimo ir kultūrinio sluoksnio koreliaciją, tačiau paviršiaus žvalgymai ne visada padeda atpažinti archeologinę vertybę vietoje ar susidaryti regiono apgyvendinimo raidos vaizdą. Neretai mišku apaugusiose vietovėse be sisteminių žvalgymų žinomos tik reljefiškai išsiskiriančios archeologinės vertybės – pilkapynai ir piliakalniai. Tokia situacija yra ir Alnio, Aiseto bei Galuonio ežerų apylinkėse, kurios mažai žvalgytos. Nuo šių ežerų pakrančių iki 3 km nutolusių archeologinių vertybių iki šiol buvo žinomi tik laidojimo objektai, datuojami geležies amžiumi: Pašekščių (UK 3207), Napriūnų (UK 16164), Padumblės (UK 24079), Pavadokšnės (UK 30771), Subiškio (UK 3598) pilkapynai bei Pliešiškių (UK 3226) pilkapis. Iš jų detaliai tyrinėtas Pašekščių